

сного покращення всієї системи професійної підготовки кадрів, зокрема медиків. Тому одним із важливих напрямів реалізації такого завдання став розвиток і вдосконалення роботи з професійної орієнтації молоді в процесі здобуття нею середньої освіти. Важливою умовою ефективності профорієнтаційної роботи на кафедрі гістології, цитології та ембріології є проведення означеної діяльності з учнівською молоддю Полтавщини, а позитивні її результати ми побачимо тоді, коли зустрінемо колишніх учнів загальноосвітніх шкіл на першому курсі в Полтавському державному медичному університеті.

Список використаної літератури

1. Ситнікова Г. О. Обираємо професію – обираємо життя / Г. О. Ситнікова, Н. П. Біличенко // Класному керівнику. Усе для роботи. – 2012. – № 12. – С. 18-20.
2. Хмелева-Токарева О. Сучасна шкільна профорієнтація / О. Хмелева-Токарева, І. Ткачук // Психолог. – 2012. – № 2. – С. 12-13.
3. Хромова О. Л. Методичні рекомендації. Робота школи з педагогічної підготовки батьків до професійного самовизначення старшокласників / О. Л. Хромова // Класний керівник. – 2013. – № 13/14. – С. 1-30.
4. Шепітько В.І. Діяльність студентського наукового товариства є першим кроком підготовки висококваліфікованих спеціалістів / В.І. Шепітько, Н.В. Борута, Є.В. Стецук [та ін.] // II Міжнародна науково-практична конференція «Priority directions of science and technology development». – Kyiv, Ukraine, 25-27 October 2020. – С. 614-617.
5. Шепітько В.І. Вплив студентських наукових гуртків вищої школи на процес становлення та формування молодого науковця / В.І. Шепітько, Н.В. Борута, Є.В. Стецук [та ін.] // III Міжнародна науково-практична конференція «Priority directions of Science and technology development». – Kyiv, Ukraine, 22-24 November 2020. – С. 719-723.
6. Шепітько В.І. Діяльність студентського наукового гуртка на кафедрі гістології, цитології та ембріології УМСА / В.І. Шепітько, Н.В. Борута, Є.В. Стецук [та ін.] // II Міжнародна науково-практична конференція «Science and education: problems, prospects and innovations». – Kyoto, Japan, 4-6 November 2020. – С. 671-675.

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПРОВІДНА ПАРАДИГМА ПРИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ МЕДИЧНОГО ПРОФІЛЮ В РАКУРСІ СУЧАСНИХ ТРЕНДІВ МЕДИЧНОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ

*Буря Л.В., Саргош О.Д., Філатова В.Л., Четверикова О.П., Комишан І.В.,
Катрушов О.В.*

Полтавський державний медичний університет

Розглядаються динаміка освітянської міграції й роль емоційного інтелекту в процесах адаптації й соціалізації студентів-мігрантів в умовах освітянського простору українського суспільства.

Ключові слова: студенти-мігранти, адаптація в суспільстві, міграція з метою отримання освіти, емоційний інтелект.

The article considers the dynamics of educational migration and the role of emotional intelligence in the processes of adaptation and socialization of migrant students in the educational space of Ukrainian society.

Key words: migrant students, adaptation in society, migration for the purpose of education, emotional intelligence.

Актуальність. Останнім часом інтерес до проблеми міграції взагалі й міждержавної освітянської міграції молоді як одного з векторів міграції опинився в центрі уваги психологічної науки [1, с. 158; 2, с. 131]. Освітньою міграцією називають переважно тимчасове переселення, що має на меті навчання за межами адміністративно-територіальної одиниці постійного проживання [2; 3]. Проблеми освітянської міграції мають багатогранний характер, але основу складають труднощі соціалізації студентів-мігрантів у новому суспільстві, які в значною мірою залежать від рівня емоційного інтелекту і на початковому етапі, і впродовж усього періоду навчання [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобальні соціально-економічні системні зміни у світі та стрімкі темпи міждержавної освітянської міграції молоді загострюють значимість проблеми соціальної адаптації широких контингентів студентської молоді в нових умовах «чужого» суспільства. Одним із ключових питань є девіантна поведінка, зумовлена конфліктом морально-етичних норм і правил країни постійного проживання студентів-мігрантів і нового соціуму [5]. Це зумовлює необхідність більш поглибленого дослідження причин виникнення і форм проявів девіантної поведінки, пошук ефективніших заходів профілактичного, корекційного, реабілітаційного й іншого характеру [1;6]. Особливо це стосується студентів, які навчаються на медичних факультетах, бо здобуття професії лікаря вважається у світі найважчим освітянським процесом. Це зумовлює необхідність більш поглибленого дослідження проблем дезадаптації, оскільки ефективна професійна підготовка майбутнього лікаря не може відбуватися без високого ступеня асиміляції студента в навчальний процес.

Об'єктивно зростає необхідність дослідження цієї проблемної ситуації широким колом спеціалістів – психологів, юристів, педагогів, соціальних працівників, медиків, правоохоронців та ін. Для ефективного вирішення консультативних і корекційних практичних завдань спеціалісту-психологу й педагогу необхідні системні знання про порушення соціальної поведінки, що призводять до деформації особистості, до серйозних наслідків у міжособистісних стосунках і до соціальної дезадаптації в суспільстві [7].

Мета полягала у вивченні особливостей змін емоційного інтелекту в процесі соціальної адаптації студентів-іноземців закладів вищої освіти України медичного профілю в умовах освітянської міграції.

Дизайн і методологія дослідження. Дослідження можливих прогнозованих поведінкових реакцій особи, що залежать від ступеня розвитку емоційного інтелекту при соціальній адаптації студентів-іноземців у процесі навчання в ЗВО України медичного профілю ми проводили за допомогою скринінгового психологічного тестування.

СУЧАСНІ ТRENДИ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ: ПЕРСПЕКТИВИ І ЗДОБУТКИ

Оскільки психологічні тести потребують глибокого знання мови для правильного розуміння нюансів поставлених тестових запитань, розраховувати на достовірні відповіді при тестуванні студентів-іноземців першого курсу навчання за допомогою україномовних чи російськомовних тестів не доводиться. Це продемонстрували наші попередні дослідження, коли ідентичні тести українською чи російською мовами (залежності від профілю підготовчого відділення) і рідною мовою студента-першокурсника дали незіставні результати. Ми вдячні клінічним ординаторам-іноземцям ПДМУ як носіям мови за допомогу в перекладі задіяних у дослідженнях психологічних тестів мовами основних етнічних груп студентів, які навчаються в університеті. Для визначення і прогнозування можливих реакцій особи на зміну соціального середовища, а також для формування груп спостереження було відібрано й адаптовано російською, англійською й рідними мовами етнічних груп – арабською, азербайджанською, узбецькою, туркменською – відповідні психологічні тести.

У дослідженнях був використаний тест на емоційний інтелект Н. Холла (тест EQ), що дало можливість оцінити динаміку розвитку емоційного інтелекту в процесі навчання й соціальної адаптації.

Виклад основного матеріалу дослідження

Складні соціально-політичні умови, викликані військовими діями на сході України, не сприяють розвитку масштабної освітнянської міграції студентів із інших країн для отримання вищої освіти в ЗВО України. В останні два роки свій негативний внесок у освітнянські міграційні процеси зробила пандемія COVID-19. Із великою часткою вірогідності це твердження справедливе також для медичних ЗВО. Статистика руху студентів-іноземців, які навчалися в Українській медичній стоматологічній академії, свідчить, що в 2010 році загальна кількість їх складала 822 особи, у 2015 році знизилась до 745, а у 2019 році зросла до 1779. Зменшення кількості студентів-іноземців у 2015 році відбулося за рахунок зменшення зарахованих на перший курс навчання. Однак освітнянська міграція – це процес пролонгований, який розтягується на багато років, тому значні кількісні коливання на момент спостереження відображаються в основному за рахунок першокурсників.

Контингент студентів-іноземців, які навчалися в Українській медичній стоматологічній академії, кількісно коливався, за даними деканату по роботі з іноземними студентами за 2010 – 2019 рр., від 745 осіб до 1779 осіб і охоплював громадян понад 50 країн.

Таблиця 1
Найчисленніші етнічні групи студентів-іноземців (2010 – 2019 рр.)

Країни арабського світу (Магриб і Машрік)			
Країна постійного проживання	К-сть студентів		Мова
	2010-2015	2016-2019	
Єгипет	32 - 43	77 - 113	Арабська
Еритрея	2 - 8	3 - 4	Арабська
Ємен	8 - 11	19 - 21	Арабська
Ізраїль	34 - 42	30 - 52	Іврит, арабська
Ірак	43 - 49	14 - 28	Арабська
Йорданія	96 - 123	135 - 185	Арабська
Кувейт	14 - 18	10 - 17	Арабська
Ліван	9 - 16	17 - 24	Арабська
Лівія	8 - 13	5 - 10	Арабська
Марокко	77 - 84	125 - 390	Арабська
Палестина	21 - 30	25 - 29	Арабська
Сирія	8 - 11	7 - 15	Арабська
Туніс	18 - 24	9 - 21	Арабська
Країни СНГ і пострадянського простору			
Азербайджан	33 - 38	28 - 6	Азербайджанська
РФ	21 - 25	19 - 23	Російська
Таджикистан	9 - 13	2 - 10	Таджицька
Туркменістан	97 - 112	9 - 88	Туркменська
Узбекистан	62 - 73	53 - 201	Узбецька
Країни Африканського континенту, що не входять в Арабський союз			
Гана	17 - 23	31 - 39	Англійська
Нігерія	19 - 27	23 - 49	Англійська
Камерун	2 - 6	1 - 2	Англійська, французька
Судан	29 - 34	21 - 33	Арабська, англійська
Уганда	3 - 7	4 - 9	Англійська, суахілі
Країни Азії			
Індія	33 - 42	41 - 185	Англійська, гінді та інші (26 мов)
Іран	9 - 14	12 - 24	Перська (фарсі)
Пакистан	3 - 7	3 - 27	Урду, англійська
Китай	1 - 5	1 - 1	Китайська

Як видно з даних таблиці 1, найбільшу за чисельністю групу іноземних студентів склали особи, для яких

рідною мовою є арабська (близько 450 студентів, вихідці з 13 країн), далі йдуть туркменська (близько 100), англійська (майже 90), узбецька (близько 70), азербайджанська (близько 35). Превалюючі віросповідання – іслам, християнство, індуїзм.

Незважаючи на періодичні коливання темпів освітянської міграції, проблеми соціальної адаптації студентів-мігрантів в українському суспільстві не втрачають своєї актуальності й гостроти.

Із точки зору педагогіки і психології, освіта виступає як результат навчання й виховання (1, с. 158; 4, с. 34). Навчання розглядається як «процес формування свідомості, а виховання апелює головним чином до підсвідомості» (4, с. 37). Більше того, обидві категорії не існують окремо одна від одної: у навчанні завжди є якась частка виховання, у вихованні – частка навчання. Мігранти, потрапляючи до іншої країни, формують нові ставлення, звички відповідно до нового соціального оточення, що є проявом самовиховання. А їх навчання полягає в засвоєнні певних знань, у тому числі світоглядних, морально-етичних, правових, естетичних та інших. При цьому комунікація розглядається як «взаємодія між певною кількістю осіб, що пов'язана з передаванням інформації», а навченість визначається як «будь-яке поліпшення в поведінці, інформованості, знаннях, розумінні, поглядах, цінностях, уміннях». Важливо зазначити, що впродовж освітянського періоду відбувається розширення комунікаційних каналів отримання інформації, підвищується ступінь емоційного інтелекту. Усе це сприяє прискоренню соціальної адаптації й маніфестує позитивні зміни поведінкових реакцій.

Оскільки девіантна поведінка – це форма поведінки особи, їй притаманні всі основні властивості людської поведінки. У психології термін «поведінка» використовується для визначення виду й рівня активності людини. Сучасне розуміння поведінки виходить за рамки реакцій на зовнішній стимул. Окрім зовнішньої активності людини (рух, діяльність, вчинки, висловлювання, вегетативні реакції), є ще й внутрішні складові поведінки: мотивація і цілеспрямованість, когнітивна переробка, емоційні реакції, процеси саморегуляції. Поведінка – це процес взаємодії особи з соціальним середовищем, опосередкований індивідуальними особливостями і внутрішньою активністю особи, що виражається у формі зовнішніх дій і вчинків. Людська поведінка соціальна (формується й реалізується в суспільстві) і пов'язана з мовною регуляцією. У цілому поведінка особи відображає процес її соціалізації – інтеграції в соціум. Соціалізація, своєю чергою, передбачає адаптацію до соціального середовища з урахуванням індивідуальних особливостей. Розрізняють такі варіанти соціальної адаптації (5, с. 23):

- радикальна адаптація – самореалізація через зміни особою існуючого соціального світу;
- гіперадаптація – самореалізація через вплив особи на соціальне життя опосередковано через наддосягнення;
- гармонійна адаптація – самореалізація особи в соціумі опосередковано через орієнтацію на соціальні вимоги;
- конформістська адаптація – пристосування за рахунок пригнічення індивідуальності, блокування самореалізації;

- девіантна адаптація – самореалізація опосередковано через вихід за чинні соціальні вимоги (норми);
- соціально-психологічна дизадаптація – стан блокування процесів самореалізації й адаптації.

За будь-якого варіанта соціалізації поведінку конкретної людини можна описати, використовуючи загальні характеристики поведінки:

- умотивованість – внутрішня усвідомлена готовність діяти, що направляється потребами й цілями особи;
- адекватність – узгодженість із конкретною ситуацією;
- адаптивність – відповідність провідним вимогам соціального середовища, у тому числі морально-етичним;
- автентичність – відповідність поведінки індивідуальності, її природності для даної особи;
- продуктивність – реалізація свідомих цілей.

Також не менш важливими є такі ознаки поведінки особи:

- рівень активності (енергійність та ініціативність);
- емоційна вираженість (сила й характер афектів, що проявляються);
- динамічність (темп);
- стабільність (постійність проявів у різний час і в різних ситуаціях);
- усвідомленість (розуміння своєї поведінки);
- спонтанність (самоконтроль);
- гнучкість (зміни поведінки у відповідь на зміни середовища).

Розглянуті характеристики поняття «поведінка» поширюються й на такий її різновид як «девіантна поведінка» особи, що нерідко трапляється серед студентів-іноземців на початковому етапі адаптації до умов перебування й навчання в новому суспільстві.

Дані розвитку емоційного інтелекту і його динаміка в студентів-іноземців за 1 – 6 курси різних етнічних груп представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка емоційного інтелекту студентів у процесі здобування вищої медичної освіти, за даними тесту Холла

Шкали	Арабські країни (мова арабська, віросповідання - іслам)		Туркменістан (мова туркменська, віросповідання - іслам)		Гана, Нігерія, Судан (мова англійська, віросповідання – християнство, іслам)	
	1 курс	6 курс	1 курс	6 курс	1 курс	6 курс
Емоційна обізнаність	7,0 _± 0,9	12,0 _± 1,4	7,0 _± 0,8	13,0 _± 2,2	6,0 _± 0,7	14,0 _± 1,9
Управління своїми емоціями	5,9 _± 0,4	10,0 _± 0,9	8,0 _± 1,1	12,0 _± 1,4	11,0 _± 0,9	14,0 _± 1,8
Самотивація	6,0 _± 0,5	11,0 _± 1,3	7,0 _± 0,9	12,0 _± 1,7	10,0 _± 1,1	15,0 _±
Емпатія	8,0 _± 1,0	14,0 _± 1,6	8,0 _± 1,1	16,0 _± 1,4	12,0 _± 1,6	15,0 _± 1,3
Управління емоціями інших людей	4,0 _± 0,5	13,0 _± 1,1	6,0 _± 0,4	11,0 _± 0,9	9,0 _± 0,7	14,0 _± 1,5
Інтегративний рівень емоційного інтелекту	30,0 _± 4,3	59,0 _± 6,1	36,0 _± 4,1	64,0 _± 8,2	38,0 _± 5,4	72,0 _± 9,3

За даними табл. 2 можна помітити виразне зростання рівня емоційного інтелекту в процесі навчання й соціалізації різних етнічних груп студентів-іноземців в Україні. При вихідних значеннях на першому курсі навчання (у межах 30,0 - 38 балів), що трактується як "низький" рівень, після закінчення 6 курсу навчання цей показник зріс до значень 59 - 72 бали, що вкладається в межі значень "середній" і навіть "високий" у групах англомовного навчання (Гана, Нігерія, Судан). Отримані дані мають статистичну вірогідність ($p < 0,05$). Особливо потрібно підкреслити зростання в понад 2 рази складових емоційного інтелекту за шкалами "емпатія" і "управління емоціями інших людей", що мають вирішальне значення для успішного виконання своїх професійних обов'язків лікарем. За цими шкалами показники досягли значення "високий" рівень при статистичній вірогідності ($p < 0,05$). Найнижчий вихідний рівень за шкалою "управління своїми емоціями" ($5,9 \pm 0,4$) мали першокурсники - вихідці з арабських країн, що зумовлювало досить велику кількість проявів девіантної поведінки, однак після закінчення 6 курсу цей показник зріс до значень $10,0 \pm 0,9$ ($p < 0,05$). Відповідно девіантність поведінкових реакцій суттєво зменшилась.

Виходячи з вищевикладеного, можна окреслити основні вектори, що сприяють адекватній адаптації й соціалізації студентів-іноземців в умовах українського суспільства при освітянській міграції за рахунок динаміки розвитку емоційного інтелекту.

1. Особистісно-мотиваційне ставлення до ЗВО й навчання: бажання (чи небажання) приймати навчальні задачі, виконувати завдання педагога, іншими словами - навчатися.

– По цьому вектору соціалізації студента зусилля адміністрації навчального закладу й педагогічного колективу мінімізовані, оскільки вирішальними є мотивація й особисте бажання студента навчатися.

2. Прийняття навчального завдання: розуміння завдань, поставлених педагогом; бажання їх виконувати; прагнення до успіху чи бажання уникнути невдачі.

– У даному пункті надзвичайно важливе подолання мовного бар'єра, оскільки навчання неможливе без глибокого розуміння інформації, що надається. Для студента-медика це особливо важливо, тому що за процесом засвоєння інформації відбувається її осмислення, асоціативний синтез відповіді на поставлене завдання (установлення диференційованого діагнозу, складання плану лікування, медичне прогнозування наслідків тощо).

3. Уявлення про зміст навчальної діяльності та способи її виконання: рівень елементарних знань і вмінь, сформованих до початку навчання.

– Наявність базового рівня знань – необхідна складова успішності навчання. Для студентів-іноземців у цьому ракурсі є проблеми, тому що програми загальної середньої освіти в країнах постійного проживання відрізняються від українських.

4. Інформаційне поле: забезпечує сприйняття, переробку і збереження різноманітної інформації в процесі навчання.

– Інформаційне поле для студента-медика дуже широке й формується поступово в процесі навчання – від теоретичних дисциплін до клінічних, що сприяє накопиченню інформації й розширенню кругозору.

5. Управління діяльністю: планування, контроль і оцінка власної діяльності, а також сприйнятливості до навчання.

– У поняття "управління діяльністю" вкладається самоменеджмент, що базується на засадах достатньо високого рівня IQ (вродженого інтелекту, який практично не змінюється з віком і освітою), і EQ (емоційного інтелекту, який формується в процесі життєдіяльності й навчання).

Висновки з проведеного дослідження

1. У процесі навчання й соціалізації різних етнічних груп студентів-іноземців в Україні відбувається виражене зростання рівня емоційного інтелекту. При вихідних значеннях на першому курсі навчання (у межах 30,0 - 38 балів - "низький" рівень) після закінчення 6 курсу навчання цей показник зріс до значень 59 - 72 бали, що вкладається в межі значень "середній" і навіть "високий" у групах англомовного навчання (Гана, Нігерія, Судан).

2. У понад 2 рази зріс показник емоційного інтелекту за шкалами "емпатія" і "управління емоціями інших людей", що мають вирішальне значення для успішного виконання своїх професійних обов'язків лікарем. За цими шкалами показники досягли значення "високий" рівень при статистичній вірогідності ($p < 0,05$).

3. Найнижчий вихідний рівень за шкалою "управління своїми емоціями" ($5,9 \pm 0,4$) мали першокурсники-вихідці з арабських країн, що зумовлювало досить велику кількість випадків проявів девіантної поведінки, однак після закінчення 6 курсу цей показник зріс до значень $10,0 \pm 0,9$ ($p < 0,05$). Відповідно девіантність поведінкових реакцій суттєво зменшилась.

4. Доцільним, на наш погляд, є поглиблення теоретичного аналізу соціально-психологічного портрету студентів-мігрантів із метою їх ефективного психолого-педагогічного супроводу в процесі адаптації й допомоги при побудові професійної перспективи на підґрунті ефективного розвитку емоційного інтелекту.

Список використаної літератури

1. Казанцева А.А. Тьюторское сопровождение процесса адаптации иностранных студентов в ВУЗе. Высшее образование в России. – 2012. – № 10. – С. 157–161.
2. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. Політичний менеджмент. К. - 2006. - № 2 (17). - С. 127-139.
3. Назарко С. О., Іноземцева А. Е. Освітянська міграція та її вплив на національний інтелектуальний капітал. Економіка та держава. К. - 2014. - № 6. - С. 128-130.
4. Ананко Л. Міграційні ризики освітнього процесу в Україні. Ефективність державного управління: зб. наук. пр. – 2011. – № 4. – С. 33-38.
5. Змановская Е.В. Психология девиантного поведения: структурно-динамический подход. Автореф. дис. докт. психол. наук. Санкт-Петербург, 2006. – 28 с.
6. Баженов В.Г. Детерминация преступного поведения несовершеннолетних в условиях современного российского общества (криминологический анализ). СПб., 2002.- 187 с.
7. Клейберг Ю.А. Социальные нормы и отклонения. – Кемерово, 2001. – 234 с.